

नाना-टेक्नॉलॉजी

“जेथे जाते तेथे। हा माझा सांगाती।
चालवितो हाती। धरूनिया॥”

नव्वदीच्या मनूआजी आपल्या लाडक्या वॉकरचं गुणवर्णन कापऱ्या आवाजात गात. पाच वर्षांपूर्वी त्यांनी तो पुढे दोन चाकं असलेला हलका वॉकर आंतरजालावरची चित्रं बघून, माहिती वाचून निवडला आणि मुलाकडून आणून घेतला. फक्त भार टाकण्याइतपतच वाकावं लागेल अशी त्याची उंची अँडजस्ट करून आजींनी तो वापरायला घेतला आणि आपल्या सोयीसाठी त्याच्यात योग्य ते फेरफार केले.

त्या वॉकरच्या वरच्या दांडीला अनेक खणांची एक कापडी पिशवी बांधलेली असे. तिला त्या ऑर्गनायझर म्हणून वापरत. तिच्या एकेका खणात चष्मा, कवळी, श्रवणयंत्र, औषधं, खडीसाखर यांच्या डब्या, पाण्याची लहान बाटली, जाड मुठीचा चमचा, पुस्तक आणि मोबाईल फोन असं सारं आपापल्या जागी ठेवलेलं असे. त्याशिवाय हात-नाक-तोंड पुसायला लागला तर म्हणून एक टिशूचा रोलही सहज फिरेल असा खालच्या दांडीला टांगलेला असे. आजी असं स्वयंपूर्ण फडताळच घेऊन, त्याचं कौतुक सांगत घरभर फिरत.

दर महिन्याला त्यांचा मुलगा त्या वॉकरची आणि ऑर्गनायझरची डागडुजी करून देई. आठवड्याच्या वारांच्या सात रांगा आणि प्रत्येक रांगेत दिवसाच्या सकाळ-दुपार-संध्याकाळ अशा तीन वेळांचे छापिलेले कप्पे असलेल्या एकवीस कप्प्यांच्या डबीत वारा-वेळेनुसार औषधांच्या गोळ्याही तो दर रविवारी भरून देई. आजींचा मोबाईल त्यांना वेळच्या वेळी गोळ्या घ्यायची आठवण करी.

पाच वर्षांपूर्वीपर्यंत एक काठी त्यांची सांगातीण होती. तीही त्यांनी हलकी, तीन रबरी खुरांची, उंची कमीजास्त करता येणारी अशीच पारखून मग आपल्या उंचीसाठी अँडजस्ट करून घेतली होती. दुखऱ्या डाव्या पायाला आधार द्यायला ती काठी उजव्या हातात कशी धरायची; उजवा चांगला पाय उचलून पुढे टाकताना तिचा कसा आधार घ्यायचा हेही शिकून घेतलं होतं. पण तिच्यावर फार भार टाकता येत नसे. जेव्हा अधिक भार टाकायची गरज पडली तेव्हा “ही काठी म्हातारी झाली; आता तिला रिटायर करूया!” असं म्हणून त्यांनी बहुगुणी वॉकरला सेवेत रुजू करून घेतलं.

आजी अशा अमानुष नोकरांकडून हौसेने सेवा घेतात. शिवाय वॉकरची चाकं, त्याचे रबरी खूर, चष्म्याचा नंबर, कवळीचं फिटिंग, श्रवणयंत्राची क्षमता, मोबाईल-सेवेचं वैविध्य वरचेवर तपासून त्यांच्यात सुधारणा करत रहातात. त्यामुळे घरातल्या घरात का होईना, त्या नव्वदीतही बऱ्यापैकी स्वतंत्रपणे हिंडू-फिरू शकतात; आपली बहुतेक कामं आपल्या आपण करतात आणि बाहेरच्या जगाशीही सतत संपर्कात रहातात.

“मी ती म्हाताऱ्यांची काठी वापरणार नाही!”

सत्तरीचे बोधेकाका गरजले. स्ट्रोक झाल्यापासून काकांचे पाय लटपटतात. म्हणून त्यांच्या मुलीने त्यांना उत्तम काठी आणून दिली. पण काकांनी ती हट्टाने वापरली नाही. एकदा पडायलाही झालं. तरीही काठी वापरण्यापेक्षा काकांनी तेव्हापासून बिछान्याला खिळून रहाणं पसंत केलं. प्रत्येक यंत्राला नावं ठेवून ते न वापरण्याकडेच त्यांचा कल असतो. आता तर जिवाच्या सगळ्या बारीकसारीक कामांसाठी ते मुलीला-जावयाला राबवतात.

ही दोन टोकाची उदाहरणं झाली. म्हातारपणात न जमणारी लहानसहान कामं सोपी करून जगणं सुकर करणाऱ्या अनेक वस्तू बाजारात सहज मिळतात. त्यात काठीसारख्या साध्या वस्तूही असतात आणि इलेक्ट्रिक व्हीलचेअर, तब्येतीची देखभाल करणारे रोबॉट्स यांसारखी महागडी प्रगत यंत्रंही असतात. पण त्यांच्यातल्या कशाचाही वापर करायचा की नाही ते गरजेपेक्षाही ज्याच्या-त्याच्या व्यक्तिमत्त्वावर अधिक अवलंबून असतं. असं असूनही, जर चष्मा, कवळी वगैरे साधी आयुधंसुधदा गणली तर दर चार वयस्कर माणसांपैकी निदान एकजण तरी असलं आयुध वापरतो. त्यामुळे त्याला अधिक वर्षं स्वावलंबी रहाता येतं आणि त्याच्या नातलगांचं कामही कमी होतं.

काठीचा एक रबरी खूर जरी निसटलेला असला तरी तिच्यावर भार टाकल्यावर तोल जाऊन मोठा अपघात होऊ शकतो. ती माणसं अशा ज्या-ज्या वस्तूवर अवलंबून असतात त्या-त्या वस्तूची नियमित देखभाल आणि डागडुजी व्हायलाच हवी. हल्लीच्या घरांत सगळ्या खोल्या एका पातळीवर नसतात; एखाद्या पायरीची चढ-उतर करावी लागते. मोठ्या माणसांना पायऱ्या जमत नाहीत. त्यांच्यासाठी अशा ठिकाणी उतरण केली तर त्यांना वॉकर-व्हीलचेअरने घरभर जाता येईल. भिंती न बांधता नुसत्याच लेव्हलने खोल्या वेगळ्या केलेल्या असल्या तर तिथे निदान कठडे केले तरी अनेक अपघात टळतील. वॉकर-व्हीलचेअरला अडथळा होऊ नये म्हणून घरातल्या सगळ्या वाटाही पूर्णपणे मोकळ्या ठेवणं उत्तम.

मनूआजी न्हाणीत खुर्चीवर बसून आंघोळ करतात. त्यांच्या न्हाणीला पायऱ्या नाहीत; वॉकर तिथवरही सहज जातो. तिथे आणि पाश्चात्य पध्दतीचा संडास वापरताना ऊठबस करायला त्यांना वॉकरचा उपयोग होतो. एरवी अशा संडासात आधारासाठी भिंतीला बसवलेल्या भक्कम

दांड्यांची वृद्धांना मदत होते. घरातसुध्दा जागोजागी अशा दांड्या लावल्या तर पटकन आधार घेता येतो. न्हाणीत नॉन-स्लिप चटया टाकल्या की घसरून पडणं टळतं.

जाड मुठींचे चमचे; पिताना पेला हिंदकळला तरी सांडलवंड होऊ नये म्हणून चोचीचं झाकण बसवलेले कप यांच्यामुळे स्वतःच्या हाताने खाण्यपिण्याचा आनंद कित्येक दिवसांनी वाढवता येतो. काही चमच्यांना तर फिरत्या मुठी असतात. खाताना हात वेडावाकडा झाला तरी त्या मुठींमुळे चमचा उपडा होणं टळतं. हाताबोटांचा सराईतपणा घटला की साडी-लेंगा नीट नेसणं जमत नाही; कपडे पायात येऊन पडायला होतं. नाड्या-बटणांशिवायचे एकसंध, सैलसर, जरा आखूड कपडे सोयीचे ठरतात. खांदे धरलेले असले तर मात्र पुढून बऱ्यापैकी उघडणारे आणि वेलक्रोने बंद करता येणारे शर्ट बरे पडतात. अशा वेळी कपडे अंगावर चढवायला लांब दांड्याचा हुक मदत करतो.

पाय जिथेतिथे आपटतात; चपला निसटतात; जोडे चढवायला वाकणं जमत नाही. नाडीशिवायचे, इलॅस्टिकने घट्ट बसणारे जोडे आणि लांब दांड्याचा शू-हॉर्न यांनी उत्तम काम होतं. इलॅस्टिक पट्ट्यांनी डुगडुगत्या सांध्यांना आधार मिळतो. बारीकसारीक वस्तू हातातून सुटून जमिनीवर पडतात. त्या उचलायला ऊठसूट वाकावं लागू नये म्हणून लांब दांड्याचे चिमटेही मिळतात. दरवाज्यांना-नळांना गोल मुठीच्या फिरकीऐवजी लांब दांडे; वळत्या, लांब दांड्याचा कंगवा; डबे-बाटल्या उघडायला जाड मुठीची वेगवेगळी आयुधं; गोळ्यांचे बरोबबर दोन तुकडे करायला पिल-कटर अशा अनेक छोट्या गोष्टींनी मोठा फायदा होतो. यांच्यातल्या बहुतेक वस्तू मोठ्या हॉस्पिटलांजवळच्या ऑर्थोपेडिस्टच्या(त्यांच्यावर 'सर्जिकल' अशी पाटी असते) किंवा औषधांच्या दुकानात मिळतात. शिवाय नेमक्या आपल्या गरजेसाठी अशा काही साध्या गोष्टी घरच्या घरी बनवता-बनवून घेताही येतात.

आताशा वॉकरने चालताना मनूआर्जीची दमछाक होते. "आता चेअरमन होते रे बाबा!" म्हणत त्यांनी हल्लीच वॉकरलाही रिटायर केलं. व्हीलचेअर पारखताना तिचा तोल सावरणारी मागची आणखी दोन छोटी चाकं आणि सहज लावता येणारा ब्रेक या सुविधा त्यांनी आवर्जून बघून घेतल्या. मुलाने त्यांच्या व्हीलचेअरला सगळ्या बाजूंनी बरोबबर त्यांच्या मापाने गादी करवली. शिवाय आर्जींनी तिला अनेक ऑर्गनायझर खिसे आणि ताट-पुस्तक-आयपॅड ठेवायला घडीची फळीही बसवून घेतली. आजी त्या आयपॅडवरून नातवाची पत्रं, वर्तमानपत्रं, कादंबऱ्या वाचतात किंवा ऐकतात; शब्दकोडी सोडवतात; वाचायचा कंटाळा आला तर सिनेमाही बघतात! परवा तर त्यांनी स्काईप करून आपल्या ऑस्ट्रेलियातल्या तान्ह्या पणतीचं पालथं पडणंही पाहिलं.

मनूआर्जीनी संगणकाशी दोस्ती केली आहे. पण त्यांच्या वयाच्या बहुतेकांना तो बागुलबुवाच वाटतो. पेन्शनवर जगणाऱ्या, दृष्टी-बुध्दी खालावलेल्या वृध्दांना आयटीचे गुंतागुंतीचे, दर दोन वर्षांनी नवा अवतार धारण करणारे, महागडे संगणक भेवडवतात. शिवाय 'नवं तंत्रज्ञान म्हणजे संगणक' अशीही कित्येकांची समजूत असते. त्यांना तंत्रभय ग्रासून टाकतं.

पण आरामखुर्चीला खिळलेल्या, टेकीला आलेल्यांनाच टेक्रॉलॉजीची खरी गरज असते. त्यांना 'साक्षात्'सारखा तीन-चारच कामं करणारा आणि थरथरत्या बोटाना झेपणाऱ्या रुंद कळींचा स्वस्त संगणक सोयीचा होईल. तो वापरतानाही वेळेला गरजेपुरतंच शिकवत, तेच-तेच पुन्हापुन्हा गिरवत, शाबासकी देत, परदेशातल्या नातवंडांशी संपर्क साधायची लालूच दाखवत शिकवावं लागेल.

शिवाय त्यांच्या दिमतीला असलेली, संगणकाखेरीजची इतर टेक्रॉलॉजीही त्यांना समजावून द्यावी लागेल. परदेशातला मुलगा त्यांना टेलिट्रान्सफरने पैसे पाठवतो. रेफ्रिजरेटर, टीव्ही, टेलिफोन, फॅन, इलेक्ट्रिक-शेव्हर इतकंच नव्हे तर कातर, अडकित्ता, चिमटा, उलथणं अशा कित्येक 'तांत्रिक' गोष्टी वयस्कर माणसं रोजच्यारोज वापरतात. हे त्यांनी सहज वापरलेलं तंत्रज्ञान त्यांच्या ध्यानात आणून दिलं तर तंत्रभय कमी व्हायला मदत होईल. तीच उपकरणीसुध्दा त्यांना अधिक शास्त्रशुध्द वापरता येतील. त्याच्यामुळे त्यांचं जिणं अधिक सुखाचं होईल आणि नकळत आत्मसन्मानही वाढेल.

उत्तम प्रतीची कवळी किंवा श्रवणयंत्रही कसं वापरायचं ते कळलं नाही तर निरुपयोगी होऊन पडून रहातं. मनूआर्जीनी काठीसुध्दा कशी वापरायची ते नीट शिकून घेतलं. नव्या वस्तूसाठी नवं शिक्षण नव्वदीलासुध्दा अत्यावश्यक असतं. शिवाय एकदाच शिकून भागत नाही. वयापरतवे गरजा बदलत जातात. गरजेनुसार आयुधं बदलावी लागतात; पुन्हा नव्याने शिकणं भाग पडतं. असं शिकत राहिलं तरच बुध्दीही अधिक काळ तल्लख रहाते. ही आगळीवेगळी औषधी गुटी वडीलधाऱ्यांच्या गळी उतरवणं कठीण असलं तरी ते करावंच लागेल.

खास वृध्दांच्याच दिमतीला असलेलं काळजीवाहू तंत्रज्ञान किंवा 'नाना-टेक्रॉलॉजी' आता अधिकच 'स्मार्ट' होते आहे. तोल जाऊन पडायला होऊ नये म्हणून 'आय-शूज'; गोळ्यांची आठवण करून देणारा, त्या दुसऱ्यांदा घेतल्या जाऊ नयेत म्हणून जपणारा 'मेमरी-डिस्पेन्सर'; हालचाल, रक्तदाब, नाडीचे ठोके, तापमान यांची नोंद ठेवणारी, ती माहिती डॉक्टरांना आणि दूरदेशींच्या नातलगंना कळवणारी 'ग्रॅण्ड-केअर-सिस्टीम', एकटेपणा घालवण्यासाठी संवाद साधणारा रोबॉट 'पॅरो' अशी अनेक अभिनव यंत्रं जपानी वृध्दांच्या सेवेला तत्पर असतात. टेलिमेडिसिनमुळे शहरातला तज्ज्ञ गावातल्या वृध्दावर उपचार करतो.

ती तंत्रंही स्वस्त होऊन लवकरच आपल्याकडे पोचतील. त्यांच्याविषयीचं ज्ञान वृद्धांना चिमणीच्या दातांनी भरवलं तर ते त्यांच्या पचनी पडेल; थकल्या गात्रांची नव्या तंत्रांशी मैत्री नक्की जमेल.

- डॉ. उज्ज्वला दळवी

ujjwalahd9@gmail.com

(‘लोकप्रभा’च्या सौजन्याने)